

Scénářová studie pro snížení eutrofizace nádrže Lipno

Josef Hejzlar¹, Milan Hladík¹, Martin Růžička² & Vladimír Rohlík³

¹Hydrobiologický ústav AV ČR a Biologická fakulta JU, Na sádkách 7, 370 05 České Budějovice,

²Ústav pro hydrodynamiku AV ČR, Pod Paťankou 5, 166 12 Praha,

³Povodí Vltavy s.p., z. Horní Vltava, Litvínovická silnice 5, 371 21 České Budějovice

Úvod

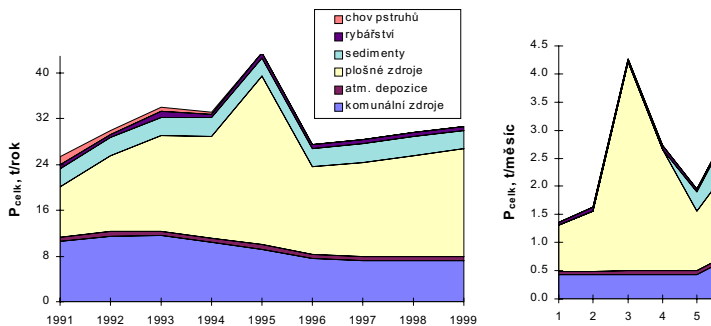
Nádrž Lipno nese příznaky eutrofizace již nejméně od počátku 80. let minulého století (PORCALOVÁ 1984, HEJZLAR 1998). Eutrofizace této nádrže je způsobena nadměrným přísunem fosforu, který má původ zejména v komunálních odpadních vodách vypouštěných do nádrže a do toků v povodí (HEJZLAR 1998). Během posledního desetiletí byla vybudována řada účinných čistíren, což částečně snížilo vnos fosforu do nádrže, avšak k výraznějšímu snížení trofie nádrže nedošlo. V současnosti existuje tlak na další rozvoj okolí nádrže i celého povodí, což může znamenat potenciální ohrožení kvality vody v nádrže, pokud současně nebudou přijata regulační opatření ve vypouštění odpadních vod.

Cílem příspěvku je ukázat výsledky scénářové studie s použitím jednoduchého regresního modelu mezi přísunem fosforu a trofii nádrže, v rámci které jsme se snažili nalézt maximální přípustné zatížení nádrže fosforem pro přijatelnou kvalitu vody v nádrži z hlediska jejího rekreačního využití. V příspěvku je uveden (i) vývoj zdrojů fosforu v nádrži v letech 1991 až 1999, (ii) vztah mezi přítokovou koncentrací fosforu a koncentrací chlorofylu v nádrži a (iii) výsledky scénářové studie pro reálné i hypotetické varianty budoucího vývoje.

Metodika

Nádrž Lipno (kóta max. hladiny 726 m n. m., celkový objem 310 mil. m³, zatopená plocha 48,7 km², průměrná/maximální hloubka 6,2/21 m, průměrná doba zdržení 0,74 roku) je významnou víceúčelovou nádrží v podhůří Šumavy. Podrobné informace o nádrži a vývoji kvality vody uvádějí NOVÁK (1968), BRANDL (1973) a HEJZLAR (1998).

K charakterizaci vývoje jakosti vody v nádrži byla použita data pravidelného monitoringu Povodí Vltavy a.s., které v měsíčních intervalech sledovalo profily Lipno–hráz a Vltava–Pěkná. Do bilance přísunu celkového fosforu (P_{celk}) do nádrže byly zahrnuty následující zdroje: (i) čistírny odpadní vod (ČOV) Frymburk, Lipno, Černá v Pošumaví, Horní Planá a dalších 18 ČOV v povodí nádrže, u nichž bylo množství P_{celk} vypočteno na základě odtokových koncentrací a množství vypouštěné odpadní vody podle údajů provozovatelů, (ii) zatížení od ostatního obyvatelstva včetně rekreatantů, (iii) atmosférická depozice na hladinu nádrže v jednotlivých měsících roku podle dat z nádrže Slapy, (iv) přísun Vltavou, vypočtený z průměrných měsíčních průtoků a koncentrací v profilu Vltava–Pěkná, (v) vnos do nádrže z difúzních zdrojů v mezipovodí hráz až Vltava–Pěkná, vyhodnocený z regresních vztahů mezi krajini-

Obrázek 1. – Průměrné roční přísuny fosforu do nádrže Lipno v období 1991–1999 (vlevo) a průměrné měsíční přísuny fosforu do nádrže Lipno v období 1998–1999 (vpravo).

ným krytem a koncentrací P_{celk} , (vi) uvolňování fosforu ze sedimentů a (vii) množství P_{celk} , dodávaná do nádrže v podobě rybích násad vysazovaných Českým rybářským svazem (ČRS) (HEJZLAR A KOL. 2000).

Výsledky a diskuse

Zdroje P v nádrži

Roční vnosi P_{celk} do nádrže v letech 1991–1999 z jednotlivých zdrojů a rozdělení úhrnného ročního vnosu na jednotlivé měsíce jsou uvedeny na obr. 1.

Největším zdrojem fosforu pro nádrž byly odnasy ze zalesněných ploch a z polí, které přispívaly k celkovému zatížení nádrže 35–68 %. Jejich velikost závisela především na průtoku v daném roce bez dlouhodobého časového trendu. Podíl komunálních zdrojů zahrnujících splaškové odpadní vody v celém povodí se pohyboval v rozmezí 21–42 %. Tento zdroj se v letech 1998–1999 oproti období 1991–1997 snížil zhruba o jednu pětinu, což bylo způsobeno jednak výstavbou ČOV s odstraňováním fosforu v Horní Plané a Lipně a rovněž poklesem specifické produkce fosforu obyvatelstvem o ~25 % v důsledku částečného snížení obsahu fosforu v pracích prostředcích. Odhad příspěvku sedimentů uložených na dně nádrže na zatížení vodního sloupce fosforem se pohyboval kolem 10 % rovněž bez časové závislosti. Podíl rybochovného hospodaření na vnosu fosforu do nádrže prostřednictvím rybích násad činil 1,7–2,9 %; zároveň je však u tohoto zdroje třeba mít na zřeteli, že prostřednictvím odlovů byl tento fosfor z nádrže opět odstraněn, takže čistá bilance P v rybách byla naopak mírně záporná (průměr za roky 1990–1998 byl –0,2 %). Klecový chov pstruha v zátoce Černého potoka u Frymburku přispíval významněji (2–6 %) k fosforové bilanci nádrže pouze v letech 1991–1993 a v roce 1995 byl úplně zrušen. Podíl atmosférické depozice fosforu na hladinu nádrže činil v průměru 2,4 %.

Průměrné hodnoty přísunu fosforu do nádrže v jednotlivých měsících roku v letech 1998 až 1999 (obr. 1) ukazují, že v letním období nabývají na významu komunální odpadní vody a spolu se zatížením ze sedimentů mohou zahrnovat až 70 % celkového vnosu fosforu do vodního objemu nádrže.

Závislost koncentrace fytoplanktonu na přísunu fosforu a scénáře vývoje eutrofizace

Pro popis závislosti koncentrace fytoplanktonu na koncentraci, popř. přísunu fosforu v nádrži Lipno byl použit model podle Vollenweidera/OECD (SAS 1989), jenž reprezentuje průměr-

né roční hodnoty pro 150 různých jezer a nádrží mírného pásma a vyjadřuje všeobecně platnou závislost míry eutrofizace na koncentraci fosforu v celkovém přítoku. Poloha bodů nádrže Lipno ve Vollenweiderově modelu (viz HEJZLAR A KOL. 2000) dokládá specifický charakter nádrže Lipno. Body koncentrace fytoplanktonu v nádrži Lipno jsou umístěny na horním okraji pásu 95%ní spolehlivosti modelu, což znamená, že při daném přísunu fosforu je koncentrace fytoplanktonu v nádrži téměř o půl řádu vyšší než v průměrné nádrži či průměrném jezeře. Zřejmou příčinou je malá hloubka nádrže Lipno a styk velké části produkční vrstvy nádrže se sedimenty. Časté promíchávání nádrže větrem způsobuje resuspenzi sestonu i dnových sedimentů do vodního sloupce a možnost opakovaného využití fosforu pro produkci fytoplanktonu.

Data ze sledování nádrže v 90. letech doplněná daty BRANDLA (1973) pro období 1967 až 1968, kdy nádrž nevykazovala známky eutrofizace, umožnila sestavení vlastního regresního modelu (1) pro shodné proměnné jaké používá Vollenweiderova závislost:

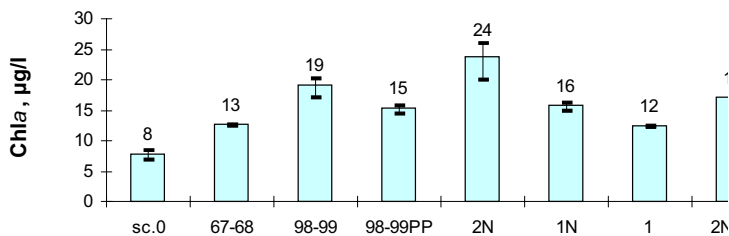
$$Chla = 2,06e^{0,065P_i(1+TRT^{0,5})}, \quad (n=11, R=0,88, P>0,99) \quad (1)$$

kde $Chla$ – průměrná koncentrace chlorofylu a v období duben–říjen, P_i – průměrná koncentrace P_{celk} v celkovém přítoku do nádrže a TRT – teoretická doba zdržení vody v nádrži. Ačkoliv byl tento model vypočten z pouze 11 bodů, je statisticky významný na hladině významnosti $\alpha > 0,01$ a reprezentuje 78 % variability vztahu mezi přísunem fosforu a koncentrací chlorofylu a . Zbývající část variability může být způsobena řadou faktorů, např. rozdíly ve složení fytoplanktonu v jednotlivých letech danými různými teplotními podmínkami anebo nepřesnostmi ve vzorkování a analytických metodách. Je třeba zdůraznit, že tento model nelze extrapolovat mimo rozmezí naměřených dat, neboť zvolený typ regresní rovnice nerespektuje reálný průběh závislosti zejména v oblasti zvyšování přísunu fosforu.

Trofie nádrže při různých scénářích přísunu fosforu

Scénáře kvality vody v nádrži byly vypočteny pomocí složeného modelu zahrnujícího jednak výpočet koncentrace P_{celk} v přítoku do nádrže na základě zadaných počtů obyvatel a rekreatantů v povodí, účinnosti čištění odpadních vod a retence v povodí a jednak regresní vztah (1) mezi přítokovou koncentrací P_{celk} koncentrací chlorofylu. Výsledná množství fosforu v odpadních vodách byla aplikována pro hydrologické podmínky jednotlivých let 1967–1968 a 1991–1999, takže pro každou variantu byla získána sada 11 hodnot, z nichž byl vypočten průměr a interval spolehlivosti průměru na hladině významnosti 0,05. Výpočty byly provedeny celkem pro deset scénářů, které se lišily v míře zatížení nádrže fosforem z komunálních zdrojů, přičemž plošné zdroje byly uvažovány ve stejné jako v období 1998–1999.

Výsledky jsou uvedeny na obr. 2 a vyplývají z nich následující skutečnosti: (i) I když bude odstraněn fosfor ze všech komunálních zdrojů v celém povodí, plošné zdroje budou poskytovat dostatek fosforu k tomu, aby se v nádrži udržovala koncentrace chlorofylu kolem hodnoty 8 mg l^{-1} , tj. na úrovni mezotrofie až mírné eutrofie. (ii) Pokud nastane plánovaný rozvoj lipenského regionu a zároveň se bude většina odpadních vod čistit s účinností 70 %, tj. přibližně na úroveň $2 \text{ mg l}^{-1} P_{celk}$, průměrná koncentrace chlorofylu oproti současnému stavu (1998–1999) vzroste o 26 %. Ke zlepšení stavu na úroveň srovnatelnou s 60. lety nedojde ani v případě, když se budou čistit všechny odpadní vody ve vzdutí nádrže na úroveň $1 \text{ mg l}^{-1} P_{celk}$. Pro dosažení trofie v nádrži jako v 60. letech bude třeba čistit fosfor v odpadních vodách na úroveň nejméně $1 \text{ mg l}^{-1} P_{celk}$ jak v povodí vlastního vzdutí, tak v povodí nad nádrží, popř. současně nerealizovat plánovaný nárůst počtů obyvatel a rekreačních kapacit. (iii) Zavedení bezfosfátových pracích prostředků by vedlo k výraznému zlepšení jakosti vody v nádrži. Oproti stavu v letech 1998–1999 by klesla okamžitě průměrná koncentrace chlorofylu o 20 % a stav jakosti vody v nádrži na úrovni 60. let by bylo možné udržet i za plánovaného rozvoje s účinností čištění $P_{celk} 1 \text{ mg l}^{-1}$ v povodí vzdutí nádrže a s běžnou účinností ve zbylé části povodí.

Obrázek 2. – Porovnání koncentrace chlorofylu v nádrži Lipno za různých scénářů vývoje komunálních zdrojů fosforu v povodí nádrže. 0: Teoretický stav bez odpadních vod s fosforem. 67–68: Přísun P jako v letech 1967–1968 (3,8 t P_{celk}). 98–99: Přísun P jako v letech 1998–1999 (7,4 t). 98–99PP: Přísun P do nádrže jako v letech 1998–1999, ale za předpokladu bezfosfátových pracích prostředků (5,5 t). 2N: Budoucí rozvoj lipenského regionu (KRATOCHVÍL & al. 1996) s 10,8 tis. trvalých obyvatel, rekreační kapacitou 39,7 tis. míst a s limitem 2 mg l⁻¹ pro ČOV s velikostí nad 1 tis. ekvivalentních obyvatel; v povodí nad vzduším stav 1998–1999 (9,6 t). 1N: Výhledový stav v povodí vzduším nádrže jako ve scénáři 2N, ale s limitem 1 mg l⁻¹ pro všechny ČOV; v povodí nad vzduším stav 1998–1999 (5,8 t). 1: Výhledový stav v povodí vlastního vzduší nádrže jako ve scénáři 2N, ale s limitem 1 mg l⁻¹ pro všechny ČOV (3,6 t). 2NPP: Viz 2N, ale za předpokladu bezfosfátových pracích prostředků (6,2 t). 1NPP: Viz 1N a bezfosfátové prací prostředky (3,8 t). 1PP: Viz scénář 1 a bezfosfátové prací prostředky (2,6 t).

Závěry

Rozbor problematiky eutrofizace nádrže Lipno ukázal, že tato nádrž je z hlediska produktivity limitována fosforem a má přirozenou tendenci k mezotrofii až slabé eutrofii. Z hlediska ročních průměrů byl v letech 1991–1999 největším zdrojem fosforu v nádrži odtok z plošných zdrojů, ale z hlediska eutrofizace nádrže byly *nejdůležitějším* zdrojem komunální odpadní vody a vnitřní zatížení ze sedimentů. V letních měsících, kdy je nádrž z hlediska rozvoje vodního květu nejcitlivější, dominoval přísun fosforu odpadními vodami (až 70 %).

Sezónní průměrná koncentrace chlorofylu *a* v nádrži byla pozitivně korelována s koncentrací fosforu v přítoku do nádrže, korigovanou na dobu zdržení vody v nádrži podle Vollenweidera. Výsledky scénářů pro různé varianty vývoje osídlení a rekreačního využití oblasti ukázaly, že k dosažení cílového stavu mezotrofie až slabé eutrofie, odpovídajícího přírodním podmínkám dané oblasti, je třeba čistit odpadní vody v povodí celé nádrže na hodnoty ~1 mg l⁻¹ P_{celk}.

Poděkování. Tato práce vznikla za podpory GA ČR – grant č. 103/98/0281, GA AV ČR – grant č. S6017004 a Povodí Vltavy a.s. – smlouva č. 820159/1999.

Literatura

- BRANDL Z., 1973: Horizontal distribution of some chemical and physical characteristics in Lipno Reservoir. *Hydrobiological Studies* 3, 53–90.
- HEJZLAR J., 1998: Jakost vody v nádrži Lipno v letech 1991–1997 a prognóza jejího dalšího vývoje. *Hydrobiologický ústav AV ČR, České Budějovice*, 31.
- HEJZLAR J., ŽALOUDEK J., HLADÍK M. & ZNACHOR P., 2000: Zhodnocení jakosti vody v nádrži Lipno a bilance živin v období 1998–1999. *Hydrobiologický ústav AV ČR, České Budějovice*, 33.
- KRATOCHVÍL M., SMAŽÍK J., PATERA J., LISTOPAD F., TANCEROVÁ P. & ZBORNÍKOVÁ J., 1996: Generel odkanalizování a čištění odpadních vod v zájmové oblasti Lipno. *Ing. Miloš Kratochvíl – EKO EKO, České Budějovice*.
- NOVÁK M., 1968: Údolní nádrž Lipno – geograficko-limnologická studie. *VÚV Praha, Práce a studie, sešit č. 122, Praha*, 162.
- PORCALOVÁ P., 1984: Kvalita vody nádrže Lipno. In: *Sborník semináře Ekologické problémy hospodaření v Chráněné krajinné oblasti Šumava – III., říjen 1984, Ústav krajinné ekologie ČSAV, České Budějovice*, 87–89.
- SAS H. (ed.), 1989: Lake Restoration by Reduction of Nutrient Loading: Expectations, Experiences, Extrapolations. *Academia-Verlag Richarz*.